

Georg Simmel'in Özgürlük Kavramına Bir Eleştiri; Hâkimiyet, Kabulleniş ve Özgürlük

Mert Koçak

Georg Simmel 'Domination and Freedom' adlı makalesinde hâkimiyeti, hâkim olanla üzerinde hâkimiyet kurulan arasındaki karşılıklı etkileşimden doğan toplumsal bir yapı olarak tanımlar. Makalenin ana fikri şöyle özetlenebilir; en baskıcı hâkimiyet örneklerinde dahi, kişi veya kişiler hâkimin gücüne ve baskısına maruz kalmalarına rağmen, hala belli bir düzeye kadar kişisel özgürlüklerine sahiptirler. Bu iddia sadece ve sadece saf hâkimiyet durumu için geçerli değildir. Saf hâkimiyet kişilere doğrudan fiziksel şiddet uygulandığında ortaya çıkar ve kişisel özgürlük kavramını tamamen ortadan kaldırır. Simmel tartışmasına, baskı altındaki insanların sessiz kalmalarının tek sebebinin özgürlük için yapılması gereken fedakârlıkları göze almamaları olduğunu söyleyerek devam eder. Bu noktada aslında kendisi, Gramsci tarafından önerilen hegomanya tezine değinmektedir. Eğer Simmel'in iddiaları Gramsci'nin sözleriyle dile getirilecek olunsaydı, Simmel şöyle diyor olurdu; baskı altında bulunan kişiler, sessiz ve tepkisiz kalarak, hâkim kişi tarafından üzerlerinde kurulacak baskıya rıza gösteriyorlar. Simmel ezen ve ezilen arasındaki fikir birliğini belirtmek için özellikle mütekalibiyet sözcüğünü kullanır. Bu makalenin yazılma amacı ise, Simmel'in ilk olarak hâkimiyeti sadece bir arada var olan iki tarafa ait bir kavrammış gibi kullandığını vurgulayarak aslında hâkimiyetin sadece eş zamanlı var olan iki tarafın tecrübe ettiği bir durum olmadığını göstermektir. Bu duruma bağlı olarak, aslında kurulan hâkimiyetlerin asla aynı kalmadığı sürekli kendini yeniden, şekil değiştirerek, var ettiği düşüncesi ele alınacaktır. Sonunda ise, ezen ve ezilen arasına muntazam ve bariz bir sınır çekebilmenin ne kadar zor olduğu vurgulanacaktır.

Her ne kadar Simmel hâkimiyet düşüncesinin içine öznellik ve rıza kavramlarını sokarak zemini sağlam bir tartışma öne sürse de, aslında çok önemli bir noktayı makalesinin içine eklemeyi başaramıyor. Kendisi ezen ve ezilen arasında, kısıtlı bir zaman aralığı algısı üzerine oturtulmuş bir ilişkinin var olduğunu farz etmektedir. Simmel'in hâkimiyet kuran kişinin, başkalarının hayatlarını kontrol etme ve irade gücünün etkilerini görme arzusuna sahip olduğu görüşü kabul edilebilir bir görüştür. Simmel burada şunu demek istemiştir, ezen kişi karşısında şursuzca her denileni yapan insanlar görmek istemez. Bunun yerine kendi iradesine sahip olan insanları, kendisinin sahip olduğu daha güçlü bir irade ile baskı altına almak ona zevk verir. Ama bu durum kesinlikle bu iki taraf arasındaki hâkimiyet ilişkisinin, tarafların yaşadığı zaman diliminde kısıtlı kalacağı anlamına gelmez. Daha açık bir şekilde söylenmesi gerekirse, hâkimiyet ona tabi olan tebaadan, hatta onu uygulayan hâkim kişiden daha da uzun yaşayabilir. Simmel tüm makalesi boyunca, iddialarını ezen ve ezilenin eş zamanlı var olduğunu var sayarak öne sürmüştür. Bu iddianın bazı durumlar için doğruluğu kanıtlanabilir ama bu kesinlikle tarafların eş zamanlı var olmasının hâkimiyet için bir ön koşul olduğunu göstermez.

Eğer Michel Foucault'un bakış açısı ile bu durumu incelersek, hâkimiyetin söylemsel oluşumların yardımı ile üretilip, yeniden var edileceğini ve böylece gelecek nesillere aktarılabilirliğini söylemek yanlış olmaz. Yeniden üretim sürecinde, hâkimiyet kasıtsız veya kasıtlı olarak zamanın gereksinimlerine göre değiştirilecektir. Tekrar ve tekrardan üretildikten sonra, hâkimiyetin asıl çıkış noktasını belirlemek ise nerdeyse imkansız olacaktır. Çünkü her bir insan, bu ezilende olabilir ezende, hâkimiyetin içinde var edildiği söylemi üretmekle meşguldür. Öyleyse bu durum başta öne sürülen iddiayı desteklemektedir; hâkimiyet belirli bir zaman aralığına kısıtlı değildir. Tam tersine, bir kere yeniden üretim sürecine girildiğinde, gelecek bir çok kuşağı kapsayan bir olgu halini alır.

Sömürgecilik tarihi yukarıda önerilenleri örneklemek için kullanılabilir. Sömürgecilik dönemi içinde, bir çok bakımdan, bir hâkim güç ve bu gücün altında ezilen bir ülke veya insan topluluğu potresi çizmek kolaydı. Lakin sömürgecilik sisteminin çöküşünden sonra, onun külleri arasından yeni bir söylem doğdu; sömürgecilik sonrası dünya. Mutlu bir küresel köy ve herkesin eşit olduğu bir dünya vatandaşlığı söylemlerinin arkasında, tam sömürgecilik sonrası sistemin kalbinde, sömürgecilik tarihinin devamı olan yeni bir tür hâkimiyet var edilmiştir ve edilmeye devam ediliyor. Sömürgecilik sonrası sisteminin söylemsel aygıtlarını kullanarak konuştuğumuz her an (bu aygıtlar kültürlerin melezliği, küresel köy veya uluslarüstü yönetim sistemi olabilir), aslında görünüşte çoktan solup gitmiş olması gereken ama yakın zamanda ekonomik ve kültürel hâkimiyet halini almış, eski bir hâkimiyet söylemini yeniden ve yeniden üretiyoruz.

O halde, Foucault'nun ve Simmel'in düşüncülerini harmanlayarak şu sonuca varabiliriz; hâkimiyet olgusu gerçekten de hâkim kişilerin ve onların gücünün özneleri olanların arasındaki karşılıklı bir iletişimden doğar. Yalnız Simmel'in ezilenlerin farkında olarak bu durumu seçmeleri önerisine, Marx'ın işçi sınıfı için sunduğu yanlış bilinçlilik durumu daha iyi bir alternatif olabilir. Söylemlerden kaynaklanan farkında olmama durumunun, aslında bize özgürmüşüz ve kendi seçimlerimizi yapıyormuşuz izlenimi verilerek, hâkimiyetin altına girmemizi sağlayan bir aygıt olarak kullanıldığı söylenebilir. En önemli nokta ise, hakim kişinin bile bu söylemler üzerinde çok az bir etkisinin olduğunu kabul etmektir. Hâkimiyet bir kez üretilip yeniden üretim sürecine girdiği an kimse onun üzerinde tümüyle yetkin bir otoriteye sahip olamaz. Bunun sebebini de yine Foucault'nun yazıları içinde bulabiliriz. Foucault iktidarın kimse tarafından sahip olunamayacağını söyler ve bu durumu söyle açıklar; iktidar detaylarda ve uçlarda çalışır. Foucault'un iktidarı bireyi kısıtlayan bir iktidar değildir. Tam tersine bireylere kendilerini yaratmaları için söylemsel aygıtlar vermektedir. Birey bu aygıtları kullanarak söylemlerin birer aracısı haline gelir ama sadece bir başka aygıt durumuna düşmez. Çünkü söylemsel aygıtları kullandığı zaman kendisi de iktidarın bir parçası halini alır ve buradan güç çeker. Foucault kesinlikle iktidar havuzlarının varlığını reddetmez. Bazen iktidar bir noktada odaklanabilir ki bunu da hakim kişi olarak adlandırırız. Ama bu hakim kişi toplumda her bireyin söyleme nasıl bir katkıda bulunduğunu yönlendirebilirken, tamamen kontrol edemez.

Simmel'in çalışmasının üzerinde yapılan bu analizin tam ve doğru olabilmesi için son bir noktanın mutlaka vurgulanması gerekmektedir. Simmel makalesinde aslında farkında olmasada, söylem ve yeniden üretim konularına, bireyler üstü iktidardan kaynaklanan belirli

bir tür otoriteden bahsederken değinmektedir. Devlet ve kilise bu bireyler üstü iktidara örnek olarak verilebilir. Bunlar gibi varlığını uzun süre korumayı başarmış kurumlar, hâkimiyeti gelecek kuşaklara aktarıırken, aynı zamanda onu yeniden üretecek ve değıştirecektir. Sonuç olarak, řu kesinlikle unutulmamalıdır; ezen ve ezilen arasındaki karşılıklı iletişimi ve yakın ilişkiyi anlatan Simmel'in makalesi, Foucault'nun bakış açısı ile tamamen çürütölmektedir. Tam tersine Foucault'nun düşünceleri onu bazı noktalarda desteklemektedir. Simmel, hâkimiyetin gelecek nesillere aktarılabilceğini ve söylemsel değışim süreci boyunca yeniden şekillenebileceğı olasılığını fark etmekte başarısız kalmıştır. Kaldı ki, yine aynı süreç boyunca, ezen ve ezilen kavramları birbiri içine öyle bir girer ki, gözlerimizi kör eden söylemsel örtüyü kaldırmadığımız sürece, kimin kim olduğunu ayırt edebilmek imkansız bir hal alır.